

EPITET OKSYUMORON GIPERBOLA

Jizzax davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha ta'lim fakulteti
540-21-guruh talabasi
Komiljonova Xurshida
xurshidakomiljonova@gmail.com

Annotasiya: Ayovsiz qoralov, fosh etish kuchiga ega bo'lgan "mazlumkush" epiteti avtorning ob'yektga nisbatan keskin pozitsiyasini juda ravshan ifodalaydi.

Kalit so'zlar: Epitet, oksyumoron, giperbola, ayovsiz qoralov, stilistika va poetika termini.

KIRISH

Sifatlash, epitet — stilistika va poetika termini; antik davrdan ma'lum badiiytasviriy vositalardan. Narsa va hodisalarga, tushuncha va h.k.ga xos xususiyatlarni obrazli tavsiflash. Aksariyat hollarda sifat, shuningdek, ravish, ot, son, fe'l vositasida ifodalanadi (mas-n., zar do'ppi, qutlug' kun, hovliqib gapirdi kabi). Sifatlash gapni, iborani shunchaki bezash vositasi emas, balki u mazmun bilan aloqador bo'lib, nutqning mantiqiy, psixologik, lingvistik, adabiy va boshqa jihatlarida namoyon bo'ladi. Predmetni uning boshqa turlaridan ajratib ko'rsatuvchi ("murg'ak she'r" kabi) oddiy mantiqiy ta'rifdan farq qilib, Sifatlash predmetning yo bironbir xususiyatini ajratib ko'rsatadi ("chetan arava") yoki istiorali epitet sifatida unga boshqa bir predmetga xos xususiyatni ko'chiradi ("kumush qish", "zumrad bahor", "uchqur ot" kabi). Xalq og'zaki poetik ijodida sodda va doimiy Sifatlashlar ko'p qo'llaniladi ("pahlavon yigit", "cho'ri qiz", "uchar gilam" kabi). Sharq va, jumladan, o'zbek mumtoz adabiyotida ham ayrim S.lar ("bodomqovoq", "pistadahan", "sarvqomat" kabi) ko'p takrorlanib, doimo uchrashi oqibatida qo'shma sifatlarga — murakkab Sifatlashlarga aylanib ketgan ("bodomqovoq qiz", "sarvqomat juvon" kabi). Adabiy-tarixiy taraqqiyotning har bir bosqichiga xos Sifatlashlar bo'ladi. Sifatlashlar tizimida muayyan adabiy davrning, yo'nalishning, yozuvchining uslubi o'z aksini topadi.

Epithet - so'zga ta'rif yoki ifoda beruvchi she'riy vosita. Badiiy matnlarda, ba'zan she'riy va lirik asarlarda ham qo'llaniladi.

Epithetning maqsadi muallif e'tiborini jalb qilmoqchi bo'lgan alohida narsani, uning o'ziga xos ekspressivligini ta'kidlashdir.

Bunday badiiy uslubdan foydalanish muallifga matnga noziklik, chuqurlik va ifodalilik kiritish imkonini beradi. Epithet yordamida muallifning ijodiy niyati ko'rsatiladi (qarang).

Oddiy va birlashtirilgan epithets

- oddiy - so'z uchun bitta sifat, epithet bor, masalan: ipak jingalak, chuqur ko'zlar;

- birlashtirilgan - ular ikki yoki undan ortiq ildizga ega, bir butun sifatida qabul qilinadi, masalan: ajoyib aralash shovqin.

Mualliflik epiteti degan narsa borki, u boshqalarga qaraganda kamroq tarqalgan. Gapga o'ziga xos ma'no va qo'shimcha ekspressivlik beradi. Oldingizda shunday matnlar turganda yozuvchining dunyoqarashi naqadar murakkab va keng ekanini anglay boshlaysiz.

Epithets tasvirlarga yorqinlik berishga yordam beradi

Epitetlarning turlari

Rus tilida epitet uch turga bo'linadi:

umumiy til

Adabiy iboralar normasi. "Jimjitlik" so'zi uchun 210 ga yaqin epithets mavjud: kar, hayajonli, og'ir, sezgir.

Umumiy til epitetlari:

- qiyosiy. Ular bir ob'ektni boshqasiga qiyoslash va o'xshatish uchun ishlatiladi (it hurishi, ayiqning ko'rinishi, mushukning xirillashi);

- antropomorfik. U ob'ektlarning inson xususiyatlari va belgilarini tabiat hodisasiga o'tkazishga asoslanadi, masalan: mayin shabada, kulib turgan quyosh, zerikarli qayin;

- kuchaytiruvchi tautologik. Ob'ektning belgilarini takrorlang va kuchaytiring: yumshoq paxta momig'i, jimlikda tovushsiz, jiddiy xavf;

xalq poetik

Bunday epitetlar og'zaki nutq tufayli paydo bo'lgan xalq ijodiyoti. Asosan, folklor lazzati saqlanib qolgan. Boshqalardan farqli o'laroq, ular muvofiqlikda cheklangan: ko'k daryo, to'q sariq quyosh, jigarrang ayiq.

Individual-muallif

Noyob semantik assotsiatsiya. Asosan, ular qayta ishlab chiqarilmaydi, lekin ular vaqti-vaqti bilan xarakterga ega, masalan: shokoladli kayfiyat, romashka kulgi, tosh momaqaldiroq. Bunday birikmalar umumiy adabiy me'yorlar doirasiga to'g'ri kelmaydi, lekin animatsiya effekti yaratiladi, ekspressivlik kuchayadi.

Doimiy

Texnikalar turg'un iboralarda qo'llanilganda, masalan: uzoq shohlik, yaxshi odam. Badiiy adabiyot yozishda mualliflar quyidagilardan foydalanadilar:

- baholovchi epithets (chidab bo'lmas issiqlik, yo'qolgan his-tuyg'ular);
- tavsiflovchi (charchagan yurak);
- hissiy (zerikarli kuz, qayg'uli vaqt).

Epitetlar tufayli badiiy ibora yanada ifodali bo'ladi.

Matndagi epitetlarni qanday topish mumkin?

Keling, rus tilida qanday epitetlar borligini va ularni yozma ravishda qanday tanib olishni aniqlashga harakat qilaylik? Ular aniqlangan so'zdan keyin darhol joylashtiriladi.

MUHOKAMA VA NATIJA

Hikoyada chuqurlikka erishish va tovushning o'ziga xosligini oshirish uchun mualliflar epitetlarni vertikal holatda joylashtiradilar, ya'ni ular bir-biridan ajratiladi. Mashhur rus shoirlari she'r yozayotganda ularni satr oxiriga qo'yganlar. Bunday ijodlarni o'qiyotganda, o'quvchi bir sir tuyg'usini his qildi. Ularni aniqlash uchun san'at asari ekanligini yodda tutish kerak boshqa qismi nutq. Ular sifatlovchi sifatida ishlatiladi: qo'ng'iroqlarning oltin kulgisi, skripkaning sirli tovushlari.

U ergash gap shaklida ham uchraydi, masalan: qizg'in duo qildi. Ko'pincha otning shakliga ega (itoatsizlik oqshomi); raqam (uchinchi qo'llar). Qisqartirish uchun gaplar kesim va og'zaki sifatlar sifatida ishlatilishi mumkin (agar men, o'ychan, qaytib kela olasizmi?), gerundlar.

Adabiyotdagi epitetlar

Adabiyotda epitet nima? Badiiy asar yozishda ularsiz qilish mumkin bo'lmagan muhim element. O'quvchini o'ziga jalb qiladigan jozibali hikoya yozish uchun bunday usullarga murojaat qilish muhimdir. Agar matnda ular ko'p bo'lsa, bu ham yomon.

Muayyan obraz, predmet yoki hodisa epitetlar bilan tasvirlanganda ular yanada ifodali bo'ladi. Ularning boshqa maqsadlari ham bor, xususan:

- ta'kidlash xususiyat yoki taqdimotda tasvirlangan ob'ektning xususiyati, masalan: ko'm-ko'k osmon, yovvoyi hayvon;

- u yoki bu ob'ektni ajratishga yordam beradigan belgini tushuntirish va aniqlang, masalan: binafsha, qirmizi, oltin barglari;

- masalan, kulgili narsalarni yaratish uchun asos sifatida foydalanish. Mualliflar ma'no jihatidan qarama-qarshi bo'lgan so'zlarni birlashtiradi: engil qoramag'iz, yorqin tun;

- yozuvchiga tasvirlangan hodisa haqida o'z fikrini bildirishga imkon bering;

- mavzuni ilhomlantirishga yordam berish uchun, masalan: birinchi bahor qo'ng'irog'i, to'q ko'k osmonda gumburlaydi;

- atmosferani yaratish va kerakli his-tuyg'ularni uyg'otish, masalan: hamma narsaga begona va yolg'izlik;

- nima bo'layotgani haqida o'quvchilarning fikrlarini shakllantirish, masalan: kichik olim, ammo pedant;

Ko'pincha epithetlarni she'rlar, hikoyalar, romanlar va qissalarda ishlatiladi. Ular ularni jonli va hayajonli qiladi. Ular o'quvchilarda sodir bo'layotgan voqealar haqida o'zlarining his-tuyg'ularini uyg'otadilar.

metaforadagi epitetlar

Epithet shakllariga qo'shimcha ravishda ular belgilarga ko'ra bo'linadi:

- metaforik. Epitet asos qilib olingan badiiy texnika, metafora sifatida, masalan: engil qish naqsh, kuz oltin, bepusht qayinlar;

- metonimik. Ularning maqsadi mavzuning metonimik mohiyatini yaratishdir, masalan: qayin, quvnoq til, uning issiq, tiralgan sukunati.

- Ertalab turli xil bo'lishi mumkin va epithets yordam beradi

- Agar siz hikoyangizda bunday usullardan foydalansangiz, o'quvchi tasvirlangan narsa va hodisalarni yanada kuchli va yorqinroq idrok qila oladi. Kundalik hayotda, san'at va fantastika epithets muhim rol o'ynaydi.

- ("qiziqarli shovqin"), raqam (ikkinchi hayot).

- Tuzilishi va matndagi maxsus vazifasi tufayli qandaydir yangi ma'no yoki semantik ma'no kasb etuvchi, so'z (ifoda)ning rang-baranglik, boylik kasb etishiga yordam beradigan so'z yoki butun ifoda epitetdir. U she'riyatda (ko'proq) ham, nasrda ham qo'llaniladi.

- Adabiyot nazariyasida aniq mavqega ega bo'lmagan "epitet" nomi taxminan sintaksisda ta'riflar va etimologiyada sifatlar deb ataladigan hodisalarga nisbatan qo'llaniladi; lekin tasodif faqat qisman.

- Nazariychilarda epitet haqida o'rnatilgan nuqtai nazar yo'q: ba'zilar uni figuralarga bog'laydilar, boshqalari uni figuralar va troplar bilan birga she'riy tasvirlashning mustaqil vositasi sifatida qo'yadilar; ba'zilar bezak va doimiy epitetlarni aniqlaydi, boshqalari ularni ajratadi; ba'zilar epitetni faqat she'riy nutqning elementi deb bilishsa, boshqalari uni nasrda ham topadilar.

- Bu "haqiqiy ma'noni unutish" A.H.Veselovskiy terminologiyasida allaqachon ikkinchi darajali hodisadir, lekin doimiy epitetning ko'rinishini birlamchi deb hisoblash mumkin emas: uning doimiyliigi, odatda epik, epik dunyoqarashning belgisi hisoblanadi. ba'zi xilma-xillikdan keyin tanlov natijasi.

- Ehtimol, eng qadimiy (sinkretik, lirik-epik) qo'shiq ijodi davrida bu doimiylik hali mavjud bo'lmagan: "faqat keyinroq u biz ko'rib chiqadigan odatda shartli va mulkiy dunyoqarash va uslubning belgisiga aylandi. epik va xalq she'riyati uchun qandaydir bir yoqlama xarakterli bo'lish".

- Epithets nutqning turli qismlari (ona-Volga, shamol-tramp, yorqin ko'zlar, nam tuproq) bilan ifodalanishi mumkin. Epithets adabiyotda juda keng tarqalgan tushuncha bo'lib, ularsiz bitta badiiy asarni tasavvur qilib bo'lmaydi.

- Oxymoron (boshqa imlo "oxymoron") qadimgi yunoncha iboradan kelib chiqqan bo'lib, uni rus tiliga "aqli ahmoqlik" deb tarjima qilish mumkin. Ismning o'zi oksimorondir. Bu butun hodisaga nom bergan faqat misol bo'lgan deb taxmin qilish mumkin.

- Ehtimol, birinchi oksimoronlar e'tiborsizlik yoki tilni yomon bilish natijasi bo'lgan va shunga mos ravishda stilistik xatolar edi. Ammo keyin bu hodisa yozuvchilar tomonidan qabul qilindi va tezda badiiy qurilmaga aylandi. Uning mohiyati bir-biriga mos kelmaydigan tushunchalar, harakatlar yoki belgilarni birlashtirishdir. Bu diqqatni jalb qilish, tasvirlanganning ma'lum fazilatlarini ta'kidlash, ajablanish effektini yaratish va hokazolar uchun amalga oshiriladi. Ko'pincha oksimoron komik yoki satirik muhit yaratish uchun ishlatiladi. Badiiy adabiyotdan olingan misollar bu uslubiy qurilmaning ifoda imkoniyatlari naqadar buyuk ekanligini yorqin isbotlaydi.

- **Bir so'z bilan to'g'ri stress**

- Ushbu hodisani o'rganishni davom ettirishdan oldin, muhim bir nuqtaga aniqlik kiritish kerak. Agar siz ushbu atamani nutqda ishlatsangiz, so'zdagi stressni qanday qo'yasiz?

- Afsuski, aksariyat yurtdoshlarimiz buni bilishmaydi va shuning uchun nutq xatosiga yo'l qo'yishadi. "Oksymoron" so'zida urg'u ikkinchi bo'g'inga, ya'ni "u" harfiga tushadi. Raqam va holatdan qat'i nazar, rus tilida shunday talaffuz qilinishi kerak.

- Shunisi e'tiborga loyiqki, ingliz va nemis tillarida oksimoron so'zi qo'sh urg'uga ega. Turli xalqlar adabiyotida oksimoronlardan foydalanish xususiyatlari maqolada keyinroq muhokama qilinadi.

XULOSA

- Agar siz turli xil misollarni diqqat bilan o'qib chiqsangiz, oksimoron ichki ziddiyatning ifodasi sifatida namoyon bo'ladi, muallif buni yashirishga urinmaydi,

aksincha, ta'kidlaydi. Masalan, A.Axmatova qalamiga mansub “Tsarskoye selo haykali” she’ridagi satrlarni olaylik.

- *Qarang, u xafa bo'lganidan xursand*

- *Juda yalang'och.*

- Bu erda siz bir emas, balki biz ko'rib chiqayotgan badiiy qurilmaning ikkita namunasini ko'rishingiz mumkin: "baxtli qayg'uli" va "aqli yalang'och". Muallifning maqsadi - narsalarning chuqurligiga qarash va ularni g'ayrioddiy tomondan ko'rishga urinish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Z. M. Ma’rufov - O`zbek tilining izohli lug`ati. Rus tili nashriyoti Moskva 1981
2. Xodjiyev S.K “So`z ma’nosining ko`chishi bilan bog`liq lingvistik hodisalar” – Nomzodlik desertatsiyasi. Toshkent 2007
3. Everyday idioms Addison Wesley Longman 1997
4. www.ez-english.narod.ru
5. Inside out (pre - intermediate) MacMillan Sue Kay, Vaughan Jones